

RADOVAN KOVAČEVIĆ¹

E-mail: radovan.kovacevic@ekof.bg.ac.rs

SVETSKA PRIVREDA, TRGOVINA EVROPSKE UNIJE I ROBN IZVOZ SRBIJE PRE PANDEMIJE KORONAVIRUSA (COVID-19)²

THE WORLD ECONOMY, TRADE OF THE EUROPEAN UNION AND SERBIA'S MERCHANDISE EXPORTS BEFORE THE CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMIC

JEL KLASIFIKACIJA: F14, F17, F18, F21

APSTRAKT:

Rast svetske privrede je usporavao tokom 2019. godine. Prognoze globalnog privrednog rasta i rasta svetske trgovine su nekoliko puta revidirane na niže stope, a bilo je primetno usporavanje industrijske proizvodnje u pojedinim zemljama. Ovaj trend je pojačan u drugoj polovini 2019. godine. Narastanje protekcionizma u svetskoj privredi usporilo je rast svetske trgovine, a slutnje o mogućoj recesiji globalnih razmera postale su sve

1 Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet

2 Rad je deo istraživanja na projektu 179065 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije „Uloga države u novom modelu rasta privrede Srbije“.

učestalije. Zahvaljujući usložnjavanju globalnih proizvodnih mreža, produbljena je globalizacija svetske privrede. U radu se pokazuje da je rasla integrisanost Srbije u globalne proizvodne mreže, što je delovalo pozitivno na robni izvoz. Međutim, usled visokog stepena globalizacije, recesioni impulsi se brzo prenose iz jedne u drugu zemlju. Pandemija koronavirusa je dovela do zaustavljanja proizvodnje u mnogim zemljama, tako da će to nepovoljno da se odrazi na privredni rast i svetsku trgovinu. Danas je neizvesno šta će se događati u budućnosti, i kad će ova pandemija proći, tako da su i prognoze kretanja svetske privrede kratkoročne prirode i podložne su korekcijama.

KLJUČNE REČI:

IZVOZ I UVOZ ROBE, PRIVREDNI RAST, EVROPSKA UNIJA(EU), EVROZONA, GLOBALNI LANCI VREDNOSTI

ABSTRACT:

The global economic growth continued to slow in 2019. The forecasts of global economic growth and world trade growth have been revised downwards several times, with the slowdown in industrial production in some countries. This trend was intensified in the second half of 2019. The rise in protectionism around the world has slowed the growth of world trade, and the assumptions about worldwide economic downturn have become more frequent. Due to the complexity of global production networks, the globalization in the world economy has deepened. The paper shows that Serbia's integration into global production networks has increased, which has had a positive effect on commodity exports. However, due to the high degree of globalization, recessionary impulses are transmitted quickly from one economy to another. The coronavirus pandemic has led to a halt in production in many countries, so it will adversely affect the economic growth and the world trade. It is uncertain today what will happen in the future and when this pandemic will pass, so that forecasts for world economy trends are of short-term nature and are subject to correction.

KEYWORDS:

MERCHANDISE EXPORTS AND IMPORTS, ECONOMIC GROWTH, EUROPEAN UNION, EUROZONE, GLOBAL VALUE CHAINS (GVCs)

1. UVOD

Rast svetske privrede u drugoj polovini 2019. bio je na silaznoj putanji. Taj trend je sledila i međunarodna trgovina. Simptomi recesije bili su vidljivi pre svega u EU, koja se još uvek nije potpuno oporavila od prethodne globalne finansijske krize. Evrozona je bila izložena udaru smanjene izvozne tražnje. Posledice trgovinskog protekcionizma u svetu, koji se raširio izvan početnih aktera (SAD i Kina), osetile su se i u trgovinskim odnosima između SAD i njegovih zapadnih trgovinskih partnera. Pojedini izvozni sektori EU suočili su se sa višim carinskim stopama u izvozu na tržište SAD. U većini članica evrozone registrovano je usporavanje industrijske proizvodnje (indikativno je da se to desilo i u Nemačkoj).³ Neizvesnosti u pogledu kretanja na svetskom tržištu, pojačane trgovinskim ratom između SAD i Kine, uticale su i na ponašanje preduzeća, koja su ispoljila povećanu opreznost u pogledu ugovaranja novih narudžbina, i smanjila proizvodnju zbog porasta zaliha. Akomodirajuća monetarna politika Evropske centralne banke (ECB) nije bila u stanju da neutrališe smanjivanje efektivne izvozne tražnje za proizvodima evrozone.

Cilj ovog rada je da analizira opšte tendencije svetske privrede, a pre svega privrede EU, i uporedi procene daljeg razvoja, koje su urađene u relevantnim međunarodnim organizacijama tokom 2019, dakle pre izbivanja pandemije COVID-19. U radu se takođe istražuju trendovi trgovine EU i evrozone kao i strukturni aspekti svetske trgovine i robni izvoz Srbije. Rad sadrži i procene ekonomskih uticaja ove pandemije na svetsku privredu. Preostali deo rada je strukturiran na sledeći način. U drugom delu se izlaže metodologija istraživanja, opisuju korišćeni podaci i formulišu istraživačke hipoteze. U trećem delu se daju projekcije rasta svetske privrede i trgovine, koje su uradile međunarodne institucije (eng. Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD, European Central Bank – ECB i World Trade Organization - WTO). U četvrtom delu se analizira međunarodna trgovina EU i evrozone pre izbivanja pandemije. U petom delu se obrađuju strukturni aspekti svetske trgovine i robnog izvoza Srbije. Šesti deo je posvećen prognozama razvoja svetske privrede, koje su nastale posle izbivanja pandemije COVID-19. Zaključak je izložen u sedmom delu.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U radu smo analizirali projekcije rasta svetske privrede i trgovine, koje su urađene u međunarodnim organizacijama (OECD, ECB, Međunarodni monetarni fond – MMF (eng. International Monetary Fund – IMF) i Svetska trgovinska organizacija - STO). Na osnovu ovih procena i njihovih uzastopnih korekcija, ocenjuju se tendencije svetske privrede. Polazna hipoteza našeg istraživanja je da je svetska privreda pre izbivanja pandemije COVID-19 bila u silaznoj fazi konjunkturnog ciklusa, a da je pandemija značajno doprnela recesionom šoku. Pomoćna hipoteza je da se zaustavljanje recesije može postići uz obilatu pomoć države realnom i finansijskom sektoru, kao i uz monetarnu asistenciju centralnih banaka.

3 Indeks obima industrijske proizvodnje (posmatran kao procentualna promena tekućeg u odnosu na prethodni kvartal) u evrozoni u poslednja tri kvartala 2019. imao je negativan rast. Karakteristično je da je ovaj pokazatelj u Nemačkoj u kontinuiranom padu od trećeg kvartala 2018. godine. U 2019. je ostvaren sledeći pad industrijske proizvodnje u Nemačkoj po kvartalima: Q1 = -1,0%; Q2 = -1,7%; Q3 = -0,8%; Q4 = -1,9% (sezonski i kalendarski prilagođeni podaci). Podaci su preuzeti sa sajta <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> [Pristupljeno 29.04.2020].

3. PROJEKCIJE RASTA SVETSKJE PRIVREDE I TRGOVINE PRE IZBIJANJA PANDEMIJE COVID-19

U okviru ovog odeljka daje se osvrt na prognoze i ocene razvoja svetske privrede, urađene u vodećim međunarodnim institucijama. OECD je u svojoj cenjenoj publikaciji *Ekonomski izgledi* (eng. *Economic Outlook*) (novembarsko izdanje)⁴ istakao da su globalne perspektive svetske privrede neizvesne. Na osnovu novembarskih projekcija iz 2019. očekivalo se usporavanje globalnog privrednog rasta u 2019. na 2,9% i takođe 2,9% u 2020. godini. Procene za 2019. su se pokazale kao tačne, dok će očekivani rast od 2,9% u 2020. ostati nerealizovan zbog izbijanja pandemije COVID-19. Treba istaći da je ostvareni rast svetske privrede od 2,9% u 2019. ujedno predstavljao najnižu godišnju stopu privrednog rasta posle finansijske krize iz 2008. godine. Rastuće tenzije u svetskoj trgovini registrovane u drugoj polovini 2019. su posledica oživljavanja protekcionizma, pre svega u razvijenim zemljama. Neizvesnosti koje karakterišu svetsko tržište, po oceni ove studije, smanjuju poverenje i utiču na investicije. To se odražava na finansijska tržišta i ugrožava perspektive budućeg privrednog rasta. Prekidi u trgovini i usporavanje tokova u prekograničnim lancima isporuka slabe tražnju, a posredstvom smanjivanja produktivnosti i podsticaja za investiranje, povećavaju troškove dugoročnog rasta. Rast globalne trgovine (roba i usluge) po obimu usporen je krajem 2018, a tokom 2019. je bio u padu. Kratkoročni izgledi za oživljavanje trgovine, prema navedenoj studiji, nisu bili ubedljivi. U studiji se takođe ističe da su neizvesnosti u vezi sa trgovinskom politikom dostigle visok nivo, dok su nove izvozne narudžbine bile u opadanju za veliki broj zemalja. Niža očekivanja u pogledu budućeg rasta takođe smanjuju motivisanost za tekuće investiranje, zaključuje se u ovoj studiji.

Carine u međusobnoj trgovini SAD i Kine uvedene od početka 2018. značajno su doprinele opadanju međunarodne trgovine, a ovaj uticaj se preneo u 2019. godinu. Efekat nesigurnosti i neizvesnosti koji prizvode ove carine mogu u dugom roku uticati na dinamiku svetske trgovine. Ovi efekti su ugrađeni u navedene projekcije globalnog privrednog rasta u spomenutoj studiji OECD-a. Mada je veći obim američko-kineske trgovine već pokriven carinama, smatralo se da bi se carinske stope mogle uvećati ukoliko izostane napredak u trgovinskim pregovorima ove dve zemlje.⁵ U istom izvoru je izneto mišljenje da bi se bilateralne trgovinske tenzije između SAD i Kine mogle preneti i na druge zemlje,⁶ uključujući i trgovinu između SAD i EU, posebno u sektorima kao što su motorna vozila, delovi, avioni i aeronautika. Trgovinske tenzije po izbijanju pandemije COVID-19 mogle bi

4 OECD (2019), p. 13.

5 U literature se možemo susresti sa ocenama da je robni deficit SAD u trgovini s Kinom posledica valutne manipulacije Kine (videti Bergsten and Gagnon, 2017, p. 172). Da Kina potcenjuje svoju valutu radi podsticanja izvoza, smatra američko ministarstvo finansija u svom izveštaju "Report to Congress on the Macroeconomic and Foreign Exchange Policies of Major Trading Partners of the United States" iz maja 2019. godine (U.S. Department of the Treasury Office of International Affairs, 2019). Eventualna neuravnoteženost deviznog kursa može dodatno destabilizovati trgovinu (Djordjević, 2019, str. 51).

6 Trgovinski pregovori između SAD i Kine doveli su do sporazuma koji sadrži neke elemente usmeravane (upravljanje) trgovine. Ukoliko ne dođe do značajnijeg rasta uvoza Kine, bilateralne obaveze o međusobnoj kupovini proizvoda između SAD i Kine mogle bi dovesti do značajnog preusmeravanja trgovine za ostale zemlje. EU bi se mogla suočiti sa značajnim skretanjem trgovine (eng. *trade diversion*) usled američko-kineskog trgovinskog sporazuma, koji bi imao za rezultat povećane kineske kupovine američkih automobila, mašina i elektronskih proizvoda. S obzirom da sporazum sadrži stavke koje se odnose na trgovinu sirovinama, to bi moglo da ugrozi male izvoznike ovih proizvoda. Ovo ukazuje na slabosti bilateralnih trgovinskih aranžmana (detaljnije o ovome videti u: Cerutti et al., 2019).

da se prošire. Sem toga, neizvesno je da li će doći do ukidanja preostalih carina između SAD i Kine, koje su uvedene u poslednje dve godine. Ukoliko se ograničenja u trgovini i investicijama budu koristila kao poluga za ograničavanje stranih kompanija, mogu nastupiti i veći poremećaji od postojećih.⁷ Ako SAD uvedu carine na uvoz evropskih automobila i auto delova, to bi sigurno dodatno uticalo na smanjivanje globalne trgovine.

Projekcije ECB⁸ takođe skreću pažnju na opadajuće tendencije međunarodne trgovine. U tabeli 1. se zapaža da je ECB u decembru 2019. projektovala stagnaciju svetske trgovine u 2019 (u poređenju sa 4,6% rasta u 2018). Prema ocenama ECB, usporavanje rasta industrijske proizvodnje u razvijenim zemljama, zajedno sa trgovinskim tenzijama u svetu, odgovorno je za pad svetske trgovine. Delimičnu odgovornost ECB dodeljuje slabljenju tehnološkog ciklusa ili poremećajima u automobilskoj industriji.

► **TABELA 1. PROJEKCIJE RASTA SVETSKE PRIVREDE ECB**

	DECEMBAR 2019				SEPTEMBAR 2019			
	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021
Rast svetskog BDP-a (bez Evrozone)	2,9	3,1	3,3	3,4	3,8	3,1	3,4	3,5
Globalna trgovina (bez Evrozone) ¹	0,0	0,8	2,4	2,7	4,6	0,4	2,2	2,9
Strana tražnja uvoza iz Evrozone ²	0,7	1,0	2,3	2,6	3,7	1,0	1,9	2,7

Napomene: ¹Izračunato kao ponderisani prosek uvoza. ²Izračunato kao ponderisani prosek uvoza trgovinskih partnera evrozone.

Izvor: ECB (2019), ECB staff macroeconomic projections for the euro area, (December), p. 9, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.projections201912_eurosystemstaff~c7a91336cb.en.pdf [Pristupljeno 25.04.2020].

Na osnovu podataka iz nacionalnih računa, ECB je u decembru 2019. ocenila da je nakon zastoja krajem 2018, rast globalnog uvoza (bez evrozone) uronio u negativno područje u prvom kvartalu 2019, a da se za celu 2019. predviđa stagnacija svetskog uvoza. Kontrakcija trgovine je registrovana u velikom broju zemalja.⁹ Usporavanje domaće tražnje u Kini i slabljenje trgovine između azijskih zemalja, znatno je, prema oceni ECB, doprinelo osetnom usporavanju rasta svetske trgovine. Mada se u 2019. očekivalo oštro usporavanje trgovine, ECB je u navedenoj analizi procenila da bi u 2020. i 2021. svetska trgovina mogla da raste po stopama od 0,8% i 2,4%, respektivno. Polazeći od procenjenog rasta glavnih trgovinskih partnera evrozone, ECB je ocenila da bi izvozna tražnja evrozone mogla da poraste za 1,0% u 2020, odnosno za 2,3% u 2021. godini. Pad ove tražnje u 2019. uveliko se pripisuje porastu carina u međunarodnoj trgovini. U spome-

7 Do korporativnih stresova može doći i zbog oštih reakcija finansijskog tržišta na širenje COVID-19, kao što se desilo krajem februara 2020. kad je veliki broj korporativnih obveznica sa investicionim rejtingom (eng. investment grade) rangiran kao BBB, što je najniži rejting do sada za ovaj tip obveznica. Ukoliko bi rejting ovih obveznica bio oboren na neinvesticione razrede, njihova prisilna prodaja bi mogla prouzrokovati dalji pad finansijskog tržišta (videti Vardi, 2020).

8 ECB (2019), p. 9.

9 Liberalizacija trgovine u okviru multilateralne saradnje bila je ključni faktor pokretanja globalnog prosperiteta u drugoj polovini 20. veka. Zahvaljujući smanjivanju trgovinskih barijera i unapređenju komunikacionih tehnologija, olakšano je širenje globalnih lanaca isporuke iz razvijenih zemalja u zemlje sa tržištem u nastajanju (eng. emerging market economies - EMEs) (Kina, zemlje jugoistočne Azije, Centralna i Istočna Evrope i dr.) (Baldwin, 2016). Oživljavanje protekcionizma pretilo da poništi pozitivne rezultate liberalizacije svetske privrede. Ukoliko dođe do jačanja trgovinskih tenzija u svetu, pooštreni finansijski stresovi i gubitak poverenja bi bili neposredni efekti ove eskalacije. Ovakav scenario uklapa se u zapažanja da poremećaji u međunarodnim tokovima kapitala, s obzirom na njihovu ulogu kao pokretača međunarodne ekonomije, mogu dodatno otežati funkcionisanje svetske privrede (Fabris, 2018, str. 11).

nutoj studiji se ocenjuje da su ograničene mogućnosti skretanja trgovine prema trećim tržištima, kako bi se ublažile negativne posledice porasta carina na globalnu trgovinu.

Savremeni protekcionizam, u svojoj razvojnoj fazi pre izbijanja pandemije COVID-19, nosio je rizike poremećaja GVCs.¹⁰ Očekivalo se da bi usporeniji oporavak zemalja u tranziciji (ZUT) na kraju mogao prerasti u sporiji globalni privredni rast. Veće uvozne dažbine povećavaju troškove trgovine, što može uticati na količine i cene razmenljivih proizvoda (eng. *tradable goods*). Ova pojava se u literaturi označava kao trgovinski kanal prenosa protekcionističkih mera. Ispoljeni efekat se pojačava u slučajevima složenih GVCs. Porast troškova trgovine može uticati na uslove kreditiranja i finansijske tokove. Neizvesnot u pogledu buduće trgovinske politike može dovesti do finansijskih stresova, uz rastuće premije rizika.¹¹ Sve se ovo može pogoršati u slučaju kad se trgovinski rat raširi na više zemalja. Rastuće trgovinske distorzije podrazumevaju veće troškove trgovine za sve zemlje, što može da poremeti optimalnu alokaciju resursa. U tom slučaju, sve zemlje uhvaćene u kovitalac trgovinskog rata na kraju se mogu naći u gorem položaju nego na početku sukoba.¹² U jednom istraživanju je ocenjeno da se razvijene zemlje suočavaju sa padom produktivnosti proizvodnje, što otežava povratak njihove privrede na dinamičnije stope privrednog rasta.¹³

Razmah protekcionizma smanjuje javnu podršku otvorenosti privrede. Prelivanje kriza iz inostranstva neuporedivo je brže u otvorenoj privredi, što naizgled stvara utisak da je slobodna trgovina povećala ranjivost zemalja. Ne sme se, međutim, izgubiti iz vida da međunarodna trgovina podstiče specijalizaciju zemalja u proizvodnji u kojoj one imaju komparativnu prednost, dok je istovremeno potrošačima na raspolaganju veći asortiman proizvoda. Empirijska istraživanja su pokazala da je otvorenost trgovine uticala na rast dohotka po stanovniku u svim zemljama posredstvom brojnih kanala, što je doprinelo globalnom smanjenju siromaštva.¹⁴ Međutim, distribucija koristi od otvorenosti trgovine razlikuje se od zemlje do zemlje, a unutar zemalja prema društvenim grupama. Neki autori smatraju da je otvorenost trgovine nanela štete domaćem privrednom rastu i otvaranju novih radnih mesta, zbog investiranja u druge zemlje sa nižim troškovima

-
- 10 Finansijska kriza iz 2008. godine otkrila je nove globalne međuzavisnosti i potpunije osvetlila ulogu koju imaju globalni lanci vrednosti u mehanizmu prenošenja šokova. Stiče se utisak da je globalna industrijska povezanost stvorila brže kanale za širenje štetnih eksternih šokova. Udar koji pogađa jedan segment globalnog lanca snabdevanja utiče na celokupnu mrežu posredstvom veza unazad i napred, u okviru globalnog lanca vrednosti (Brana, 2016, p. 3). Takođe, svaki put kad poluproizvodi prelaze granicu, akumuliraju se troškovi usled plaćenih carina. Faze proizvodnje sa malom dodatnom vrednošću su osetljivije na ove troškove od proizvodnje koja ima visoku dodatnu vrednost (videti, Jakubik and Stolzenburg, 2019).
 - 11 Kad se povećava neizvesnost, neke kompanije mogu da „oklevaju” sa preduzimanjem novih investicija, čekajući da se situacija razbistri (Handley and Limão, 2015). U tom čekanju, firme praktikuju smanjivanje inostranih narudžbina reprodukcionijskih materijala, što može značajno uticati na smanjivanje međunarodnih trgovinskih tokova (Novy and Taylor, 2014).
 - 12 U trgovinskom sporu između dve zemlje, treće zemlje mogu imati privremene koristi od rastućeg protekcionizma. Konkretno, moguće je da poraste tržišni udeo trećih zemalja na tržištu koje uvodi veće carine. U trgovinskom sukobu između SAD i Kine, teorijski je moguće da izvoznici iz evrozone postanu konkurentniji u odnosu na američku robu u Kini, i u odnosu na kinesku robu u SAD. Koristi trećih zemalja od skretanja trgovine usled protekcionizma zavise od njihove sposobnosti da zamene uvozne proizvode iz različitih zemalja. Veća zamenljivost vodi većem preusmeravanju trgovine.
 - 13 Skoro sve zemlje OECD beleže usporavanje prosečnog rasta produktivnosti od sredine 2000-ih, u poređenju sa prethodnom dekadom i dugoročnim posleratnim prosecima (Posen and Zettelmeyer, 2019, p. 1).
 - 14 World Bank Group and World Trade Organization (2015), p. 19.

proizvodnje.¹⁵ Osim toga, trgovinska integracija je pojačala sinhronizaciju konjunktornog ciklusa između regiona u svetu, što je povećalo ulogu zajedničkih globalnih faktora u fluktuacijama BDP-a.¹⁶

Eskalirajuće trgovinske tenzije u svetu i usporavanje globalnog rasta su ključni razlozi zbog kojih su ekonomisti STO u drugoj polovini 2019. smanjili prognoze rasta svetske trgovine u 2019. i 2020. godini. Prema procenama iz oktobra 2019., očekivalo se da će volumen svetske robne trgovine u 2019. porasti za samo 1%, što je znatno manje od aprilske prognoze iz 2019. od 2,6%. Prognoza rasta za 2020. bila je 2,7% što je manje od ranije predviđenih 3,0%. Ekonomisti STO su upozorili da su rizici usporavanja još uvek visoki, i da projekcije za 2020. zavise od povratka na normalnije trgovinske odnose.¹⁷ Izloženi pregled odabranih projekcija kretanja svetske privrede, koje su urađene pre izbijanja pandemije COVID-19, potvrđuje da su privredna kretanja u svetu u 2019. godini imala recesione karakteristike.

4. MEĐUNARODNA TRGOVINA EU I EVROZONE PRE PANDEMIJE COVID-19

Najznačajniji trgovinski partneri Srbije su članice EU i evrozone. Uvozna tražnja ovih zemalja opredeljuje dinamiku i razmere robnog izvoza Srbije. Zbog toga je značajno da se sagleda kretanje međunarodne trgovine EU, a posebno evrozone, pre izbijanja pandemije COVID-19.

U 2019. godini, robni izvoz evrozone u ostatak sveta (eng. *Extra-EA19 exports*) dostigao je 2.345,8 milijardi evra (porast od 2,8% u odnosu na 2018), dok je uvoz iz ostatka sveta iznosio 2.120,2 milijarde evra (porast od 1,5% u odnosu na 2018). Dakle, evrozona je u razmeni sa ostatkom sveta ostvarila robni suficit u iznosu od 225,5 milijardi evra, što je za 30,8 milijardi evra više nego u 2018. godini. Trgovina u okviru evrozone (eng. *intra-EA19 trade*) iznosila je 1.967,0 milijardi evra u 2019, što je porast od 1,0% u odnosu na 2018. godinu.¹⁸ Izvoz Evropske unije (EU27) izvan ove zone (eng. *Extra-EU27 exports*) u 2019. iznosio je 2.132,0 milijardi evra (porast od 3,5% u odnosu na 2018), dok je vrednost robnog uvoza (eng. *Extra-EU27 imports*) dostigla 1.934,9 milijardi evra (porast od 1,4% u odnosu na 2018). Dakle, u 2019. formiran je robni suficit od 197,1 milijardu evra u robnoj razmeni EU27 s ostatkom sveta. Rast robne trgovine EU27 unutar ove integracije (eng. *Intra-EU27 trade*) bio je manji, i iznosio je samo 1,5% u odnosu na 2018. godinu.¹⁹

15 Kao primer, u literaturi se navodi zabrinutost SAD i EU zbog transfera intelektualnih prava koje vrše transnacionalne kompanije u procesu investiranja u kinesku privredu. Za prikaz novijih sporova u vezi sa prenosom tehnologije i pravima intelektualne svojine videti Jiming and Posen (2019). Domaće kompanije u Kini ostvaruju koristi od prisustva stranih multinacionalnih kompanija, ne samo posredstvom rasta zaposlenosti i proizvodnje domaćih isporučilaca, već i zbog toga što one predstavljaju snažan kanal za difuziju znanja i veština. Neretko strane filijale transferišu tehnološku aktivnu u vidu dizajna i patenata domaćim dobavljačima (Narula and Zhan, 2019, p. 11).

16 Duval et al. (2016).

17 WTO (2019).

18 <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10294552/6-18032020-BP-EN.pdf/cea9c3ed-6d85-81a5-55b8-698c88f2c129> [Pristupljeno 18.04.2020].

19 <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10294552/6-18032020-BP-EN.pdf/cea9c3ed-6d85-81a5-55b8-698c88f2c129> [Pristupljeno 18.04.2020].

Za razliku od podataka za EU27 u celini, među zemljama članicama postoje razlike. Ekstra EU uvoz Nemačke u 2019. iznosio je 407,5 milijardi evra, i bio je na nivou 2018. godine. Istovremeno je nemački izvoz izvan EU27 u 2019. iznosio 631,8 milijardi evra, što predstavlja porast od 1% u odnosu na 2018. godinu. Rezultat je suficit ekstra-EU trgovinskog bilansa u iznosu od 224,3 milijarda evra (218,5 milijardi evra u 2018). Slika je unekoliko drugačija ako se posmatra trgovina Nemačke sa zemljama u okviru EU27 (eng. *Intra-EU trade*). U tom slučaju, robni uvoz Nemačke iz EU27 u 2019. je dostigao 694,7 milijardi evra, što je porast od 2% u odnosu na 2018. godinu. Robni izvoz Nemačke u EU27 u 2019. je iznosio 698,3 milijarde evra, i bio je isti kao u 2018. godini. Sumarni efekat robne razmene Nemačke s ostalim zemljama članicama EU27 je robni suficit u iznosu od 3,6 milijardi evra (14,8 milijardi evra u 2018). Na osnovu ovih podataka nameće se zapažanje da je Nemačka u 2019. imala rast svoje uvozne tražnje iz EU27, dok je njena ekstra EU tražnja stagnirala. Suficit trgovinskog bilansa u ekstra EU trgovini bio je 224,3 milijarde evra, prema suficitu od samo 3,6 milijardi evra u razmeni sa zemljama članicama EU27.²⁰ S obzirom da je Nemačka vodeći trgovinski partner Srbije, dalje smanjivanje uvozne tražnje Nemačke izvan granica EU bi moglo uticati na malaksavanje nešeg robnog izvoza u Nemačku.

Na drugoj strani, povećano investiranje nemačkog kapitala u Srbiji otvara mogućnost da se zadrži ili čak pojača dinamika našeg robnog izvoza u Nemačku. Proizvodnja delova i komponenti za nemačke kompanije u okviru lanaca isporuke (eng. *supply chain process*) predstavlja razlog za očekivano povećanje robnog izvoza.

Za razliku od Nemačke, neke druge članice EU27 su imale deficit robne razmene u ekstra EU trgovini u 2019. godine (Belgija-15,7 milijardi evra, Češka-5,5 mlrd, Španija-31,0 mlrd, Holandija-118,0 mlrd, Poljska-17,0 mlrd).²¹ Očekivano smanjivanje uvozne tražnje u 2020. na nivou razvijenih zemalja moglo bi značajnije da utiče na zemlje koje su u izvozu više orijentisane na tržišta zemalja sa većim trgovinskim deficitom.²²

Porast suficita tekućeg računa evrozone po izbijanju globalne finansijske krize 2008. nastao je, prema oceni MMF-a,²³ kao rezultat snažnog deleveridžinga (eng. *deleveraging*) većine zemalja dužnika, i kontinuirano velikih suficita kod zemalja kreditora. Agregatni tekući račun evrozone pre izbijanja krize oscilirao je oko uravnotežene pozicije, sa velikim neravnotežama unutar evrozone, koje su, prema navedenom izvoru, dostizale oko 4,5% BDP-a evrozone. U navedenoj studiji MMF-a se ocenjuje da je ova asimetrija ublažena posle krize iz 2008-2009, zahvaljujući velikim prilagođavanjima dužničkih zemalja. Ta-

20 <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10159484/6-14022020-BP-EN.pdf/1a36c928-0e5c-0a52-dc75-077b4860d63e> [Pristupljeno 18.04.2020].

21 Od uvođenja Intrastat-a za trgovinu unutar EU 1. januara 1993. godine, vrednost izvoza unutar EU stalno je bila veća od vrednosti uvoza unutar EU. Pošto se na uvoz primenjuje CIF a na izvoz FOB klauzula, vrednost robnog uvoza trebalo bi da bude nešto veća od vrednosti izvoza. EUROSTAT koristi izvoz u EU kao pouzdaniju meru ukupne trgovine unutar EU, jer je izvoz na agregatnom nivou bolje pokriven od ukupnom uvoza unutar EU. Zbog ove razlike, kao i zbog poteškoća u tumačenju podataka u apsolutnom iznosu na nivou pojedinih članica EU, trgovinski bilans za pojedine zemlje se mora interpretirati sa povećanom oprežnošću. Ista napomena se odnosi na trgovinski bilans evrozone, koji obuhvata deo intra EU trgovine. Trgovinski tokovi Holandije su preceñeni zbog takozvanog "Roterdamskog efekta" (ili trgovine u kvazi tranzitu) – u pitanju je roba koja iz drugih zemalja namenjena nekoj članici EU stiže u Rotterdam i ostale holandske luke, i prema pravilima EU Holandija ih evidentira kao svoj uvoz izvan EU. Zatim istu robu evidentira kao svoj izvoz u članicu EU, i time povećava unutrašnju trgovinu u EU.

22 <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10159484/6-14022020-BP-EN.pdf/1a36c928-0e5c-0a52-dc75-077b4860d63e5> [Pristupljeno 18.04.2020].

23 IMF (2019), p. 23.

kođe se ističe da su, usled smanjivanja tražnje u dužničkim zemljama evrozone, zemlje kreditori preusmerile svoj robni izvoz na tržišta izvan evrozone, uz stagnaciju njihovog robnog uvoza iz dužničkih zemalja. U studiji se takođe zapaža da su neke dužničke zemlje ovog područja takođe uvećale svoj izvoz izvan evrozone.

Ispoljene tendencije trgovine EU i evrozone ukazuju na opadanje njene dinamike. Za neke zemlje bilans trgovine je povoljniji u razmeni sa zemljama izvan EU. Kod drugih zemalja je zabeležen deficit u robnoj razmeni sa zemljama izvan EU. Sa ovim tendencijama ušlo se u pandemiju COVID-19.

5. STRUKTURNI ASPEKTI SVETSKE TRGOVINE I ROJNI IZVOZ SRBIJE

Zemlje se međusobno razlikuju prema raznolikosti (eng. *diversity*) svoje izvozne strukture. Proizvodi se, na drugoj strani, razlikuju po svojoj sveprisutnosti (eng. *ubiquity*): ukoliko se jedan proizvod izvozi u veliki broj zemalja, to predstavlja visok nivo njegove sveprisutnosti, i obrnuto. Zemlje koje karakteriše diverzifikovana izvozna struktura izvoze složene i retke proizvode (koji podrazumevaju široke proizvodne mogućnosti zemlje, eng. *capabilities*²⁴), dok sveprisutne i manje složene proizvode izvoze zemlje sa nedovoljno diverzifikovanim izvozom. Polazeći od ovih kategorija, moguće je rangirati zemlje prema diverzifikovanosti njihovog izvoza. Za rangiranje se u literaturi koristi indeks ekonomske složenosti (eng. *Economic Complexity Index - ECI*). Ovaj pokazatelj ima dve dimenzije: jedna je broj proizvoda u izveznoj strukturi zemlje, koji su konkurentni na svetskom tržištu, a druga je broj zemalja koje mogu konkurentno da izvoze ovaj proizvod. U navedenoj studiji OECD²⁵ je izračunata vrednost ovog indeksa za nekoliko zemalja (tabela 2).

Prema podacima tabele 2. očigledno je da razvijene zemlje poseduju više diverzifikovanu proizvodnu strukturu nego nerazvijene zemlje. U navedenoj studiji OECD²⁶ ističe se stav po kome je ECI jako korelisan sa nivoom dohotka posmatrane zemlje.²⁷ Ovi autori su zaključili da u slučajevima kad zemlja pokazuje veću vrednost ECI od one koja bi se mogla predvideti na osnovu njenog prosečnog dohotka, da se za tu zemlju može očekivati da će njen BDP značajno rasti u budućnosti. Imajući u vidu ove nalaze, ECI indeks može da posluži kao indikator ekonomskog razvoja zemlje.

24 Hausmann et al. (2013) pod proizvodnim mogućnostima podrazumevaju sve inpute, tehnologije i ideje, koje u kombinaciji određuju graničnu krivu proizvodnih mogućnosti zemlje.

25 OECD (2019a), p. 19.

26 Ibid.

27 Hausmann et al. (2013).

▶ TABELA 2. PRVIH 5 I POSLEDNIH 5 ZEMALJA PREMA VREDNOSTI ECI

PRVIH 5 ZEMALJA		POSLEDNIH 5 ZEMALJA	
ZEMLJA	ECI	ZEMLJA	ECI
Japan	2,26	Čad	-2,74
Švajcarska	2,18	Irak	-2,50
Nemačka	1,99	Nigerija	-2,26
Koreja	1,79	Gvineja	-2,16
Kineski Tajpej	1,71	Kamerun	-1,89

Napomena: ECI je normalizovan prema nultoj srednjoj vrednosti i jediničnoj varijansi, jer pozitivni i negativni znaci jedva ukazuju na položaj u odnosu na srednju vrednost. Podaci se odnose na 2016. godinu.

Primarni izvor: Proračun OECD na bazi CEPII (2019[5]), CEPII BACI World Trade Database (database), www.cepii.fr/CEPII/en/bdd_modele/bdd_modele.asp.

Sekundarni izvor: OECD (2019a), *Unleashing the Transformation Potential for Growth in the Western Balkans*, OECD, Paris, p. 19, table 1.

Polazeći od dobijenih rezultata, u istoj studiji OECD je izračunat indeks složenosti proizvoda (eng. *Product Complexity Index - PCI*), tako što je povezana sveprisutnost pojedinačnog proizvoda sa prosečnom vrednošću ECI indeksa zemlje koja u svojoj izveznoj strukturi ima dati proizvod. PCI indeks je određen iznosom raspoloživih mogućnosti za proizvodnju datog proizvoda, s jedne strane, i učestalošću njegovog javljanja u različitim izveznim strukturama, s druge strane. Prema nalazima u citiranoj studiji OECD, proizvodi koji imaju najveću vrednost PCI indeksa su ujedno proizvodi koji se prvenstveno svrstavaju u kategorije mašina, hemijskih proizvoda i preciznih instrumenata. Najnižu vrednost ovog pokazatelja imaju proizvodne kategorije kao što su: rude i nafta, tekstil i prerađeni prehrambeni proizvodi.

U spomenutoj studiji OECD²⁸ je utvrđeno da Srbija, u poređenju sa svojim regionalnim partnerima, ima najveću ECI vrednost. To zapravo znači da struktura domaće proizvodnje pruža najveće mogućnosti za dalju diverzifikaciju i sofisticaciju kao rezultat diverzifikovane prirode njene industrije. Ocenjuje se da je ovo rezultat priliva stranih direktnih investicija (SDI), koje usklađuju domaću proizvodnju sa potrebama vodećih evropskih ekonomija. Na taj način se uvećavaju izvezne mogućnosti Srbije. U spomenutoj studiji OECD²⁹ se navodi da neki od centralnih izveznih proizvoda imaju veliki ideo u izvozu Srbije (npr. automobili i električni motori), a i da se Srbija i dalje u velikoj meri oslanja na periferno locirane proizvode u svom proizvodnom prostoru (eng. *product space*). U ovu grupu proizvoda spadaju neobrađeni ili nedovoljno obrađeni metali (npr. bakar), povrće (kukuruz, pšenica, jabuke i kruške) i odevni proizvodi (donje rublje).

Srbija, kao i ostale zemlje zapadnog Balkana, spada u male otvorene privrede koje pokušavaju da pojačaju uzlaznu putanju privrednog rasta vođenog izvozom. Mada je izvoz oživeo u postkriznim godinama, potrebno je da njegova uloga još više ojača. Strukturne promene privrede i jačanje institucionalne infrastrukture nameću se kao polazišta za porast uloge izvoza kao faktora privrednog rasta. U izvozu Srbije uglavnom su zastupljeni

28 OECD (2019a), p. 91.

29 Ibid.

radno intenzivni proizvodi manje dodate vrednosti. Ipak, Srbiju karakteriše rastuće povezivanje sa složenim GVCs, što olakšava uključivanje u globalne tokove trgovine. Novija istraživanja pokazuju da zemlje sa tržištem u nastajanju mogu pomoću izvoza kroz GVCs značajno povećati produktivnost i privredni rast.³⁰

Rastući priliv SDI povlači porast uvoza kao determinističke komponente izvoza. Uvoz kapitalne opreme i savremene tehnologije koja je opredmećena u ovim dobrima, može podstaći privredni rast i izvoz.³¹ Da bi se to desilo potrebno je da zemlja poseduju sposobnost apsobovanja ove tehnologije i njenog preliivanja u ostale sektore privrede. Institucije i infrastruktura predstavljaju važne preduslove da bi se to ostvarilo u praksi.³² Aktivnija apsorpcija inostrane tehnologije zahteva visoko kvalifikovanu radnu snagu. Razvijenija izvozna struktura nameće razgranatiju strukturu uvoznih inputa. Regionalna integracija zemalja zapadnog Balkana mogla bi da podstakne njihovu međusobnu trgovinu, što bi predstavljalo poželjan scenario za sve zemlje ovog regiona. Na ove procese će uticati okolnosti u kojima će se nalaziti svetska privreda u fazi oporavka od posledica COVID-19.

6. PROCENE POSLEDICA PANDEMIJE COVID-19 ZA SVETSKU PRIVREDU I TRGOVINU

Već smo videli da se privreda EU suočavala sa recesionim impulsima početkom 2019. Kriza koju je izazvao COVID-19 samo je produbila recesionu putanju svetske privrede iz 2019. godine. Procene izložene u ovom poglavlju nastale su tokom prvog kvartala 2020. kad je epidemija COVID-19 bila u jeku. Uticaj ove pandemije na svetsku privredu upravo se snažno ispoljio u prvom kvartalu 2020. Prema ranijim procenama UNCTAD-a u 2020, usporavanje svetske privrede koje je nastalo zbog koronavirusa, moglo bi da obori stopu privrednog rasta u svetu ispod 2,5%, što se može uzeti kao prag za izbijanje recesije globalnih razmera.³³ Međutim, neizvesnost u pogledu širenja virusa pretili da odvuče svetsku privredu na trend opadajućeg rasta, koji je otpočeo i pre izbijanja „korona šoka”. Nagoveštaji centralnih banaka u svetu da će kreiranjem dodatne likvidnosti podstaći tražnju ukazuju na to da se očekuje dugoročnija kriza. Visok stepen globalizacije svetske privrede i složeni proizvodni lanci olakšali su prenošenje krize između zemalja. Zbog toga se registruju veliki poremećaji na strani ponude. Obnavljanje ovih mreža zahteva izdašna ulaganja, što se može podstaći ekspanzivnijom fiskalnom politikom, ako za to ima prostora. Neki vid međunarodne ekonomske koordinacije, kao u vreme krize 2008-2009. godine, mogao bi da omogući kolektivni ekonomski odgovor na izazove recesije globalnih razmera. Sem makroekonomskih korektivnih mera, potrebno je otpočeti institucionalne i strukturne reforme, kako bi se izbegao rizik produbljivanja krize izazvane pandemijom COVID-19. Uska grla koja se javljaju u GVCs mogu dovesti do zatvaranja fabrika i porasta nezaposlenosti. Poremećaji u proizvodnji, usporavanje i pad prometa robe i slabljenje izvoza mogu uticati na pad dohotka i agregatne tražnje, što se može pretvoriti u začarani krug.

30 Raei et al. (2019).

31 Rodrik (2018).

32 Glas et al. (2016).

33 UNCTAD (2020). Ova procena je u vreme objavljivanja još uvek odražavala umereni pesimizam. Ovde smo je naveli zbog ocenjenog praga za izbijanje globalne recesije.

Moguće okvire ekonomskih ishoda pandemije koronavirusa bi mogli uporediti sa dubinom recesije iz 2009. godine. Poznato je da je finansijska kriza iz te godine dovela do velikog pada svetske trgovine, koji je predstavljao najveće urušavanje trgovine posle Velike ekonomske krize iz 1929. godine. Pad je bio iznenađan i snažan, a izlazak iz negativne zone je trajao duže od godinu dana (grafikon 1). Mada se trgovina oporavila posle finansijske krize iz 2008-2009, ona se ipak nije vratila na raniji trend.

Ako se ima u vidu dubina udara finansijske krize na svetsku trgovinu 2009. godine (ono što se u literaturi označava kao "Veliki trgovinski kolaps" desilo se između trećeg kvartala 2008. i drugog kvartala 2009. godine), moguće je samo priželjkivati da posledice koronavirusa neće biti takvih razmera. Naravno, to je samo pretpostavka, jer sve okolnosti u vezi sa ovom epidemijom, a posebno dužina njenog trajanja, sada nisu poznate. Stoga i poređenje sa krizom iz 2009. ima samo indikativno značenje. Međutim, ono dobija na značaju ako se uzmu u obzir neke aktuelne ocene po kojima bi ekonomske posledice, pa i pad svetske trgovine, mogle biti čak i veće od onih iz 2009. godine.³⁴

► **GRAFIKON 1. RAST SVETSKOG ROBNOG UVOZA (INDEKSI VOLUMENA) U PERIODU 2006Q1-2019Q4 (KVARTAL TEKUĆE U ODNOSU NA ISTI KVARTAL PRETHODNE GODINE)**

Napomena: Sezonski prilagođeni podaci.

Izvor: Autor na osnovu podataka WTO (<https://timeseries.wto.org/>) [Pristupljeno 26.04.2020].

Pad uvozne tražnje finalnih proizvoda tokom 2008-2009. godine primorao je proizvođače u okviru GVC da prvo isprazne zalihe svojih proizvoda, a tek onda da učine nove narudžbine za dalju proizvodnju. To je izazivalo lančani udar tražnje u GVCs.³⁵ Dokaze za

34 Ekonomisti STO su početkom aprila 2020. ocenili da će trgovina u 2020. naglo opadati u svim regionima sveta, i da bi volumeni globalne robne trgovine, u optimističkom scenariju, mogli opasti za 13%, dok bi, u nepovoljnijem scenariju, ovaj pad mogao iznositi 32% (WTO, 2020).

35 Deset godina posle svetske finansijske krize, globalni udeo GVC je ostao ispod pretkriznog udela. Prosečan udeo (udeo u GDP) u 2017. je iznosio 0,1289, dok je 2007. iznosio 0,1343 (Li et al., 2019, p. 13).

ovu tvrdnju na nivou preduzeća pružili su Alessandria et al.³⁶ Istraživanja koja su se bavila trgovinskom politikom tokom finansijske krize pokazuju da u vreme recesije iz 2009. nije došlo do porasta trgovinskih ograničenja,³⁷ što se ne bi moglo očekivati u sadašnjoj recesiji usled koronavirusa.³⁸

Poremećaji u lancima snabdevanja mogu dovesti do povlačenja preduzeća iz postojećih lanaca isporuke, što bi povećalo troškove proizvodnje. To bi uticalo na smanjivanje produktivnosti, uz mogući pritisak na rast cena i smanjivanje zaposlenosti. Automobilska industrija je posebno na udaru zbog nedovoljne isporuke delova iz Kine. Mnogi proizvođači preispituju svoje proizvodne planove. Kombinovani uticaj trgovinskog rata između SAD i Kine³⁹ i moguće povlačenje kompanija iz lanaca isporuke predstavlja rizik za svetsku trgovinu, privredni rast i zaposlenost. Moglo bi doći i do preusmeravanja SDI, kako bi se izbegla prenaplašena zavisnost od jednog tržišta.

Privremeni prekidi u lancima snabdevanja i blaži udari na strani tražnje, usled smanjivanja i odlaganja potrošnje, mogu se korigovati ukoliko banke finansijski podrže posustala preduzeća. Međutim, može se desiti da banke uplivaju u zonu nenaplativih potraživanja, što bi ugrozilo njihovu likvidnost i solventnost.⁴⁰ Iskustvo iz prethodne krize svakako će pomoći regulatornim telima da spreče paniku i efekte preliivanja na finansijskim tržištima.

Ekonomske posledice pandemije koronavirusa menjaju prognoze rasta svetske privrede, koje su uradile vodeće međunarodne ekonomske i finansijske institucije. Rast svetske trgovine takođe je usporen, pri čemu je pad izvoznih narudžbina ostvaren krajem 2019. godine. Usporavanje globalne tražnje, trgovine i investicija, registrovano pre izbijanja epidemije COVID-19, u znatnoj meri se dugeje rastućim carinama u bilateralnoj trgovini SAD i Kine.⁴¹

MMF⁴² projektuje pad privredne aktivnosti u svetu u 2020. za 3% u odnosu na 2019. godinu (tabela 3). Prema Fondovim aprilskim projekcijama iz 2020. sve tri osnovne grupacije zemalja u svetu (razvijene zemlje, zemlje sa tržištima u nastajanju i zemlje u razvoju-ZUR) su u recesiji. Pri tome se predviđa da će ova recesija biti najoštrija posle Velike ekonomske krize iz 1929. godine, a daleko jača od recesije iz 2009. izazvane globalnom finansijskom krizom. U razvijenim zemljama se očekuje negativan rast od -6,1%, dok se za zemlje sa tržištem u nastajanju i ZUR prognozira rast od -1% (izuzetak su Kina i Indija, za koje se prognozira pozitivan rast od 1,2% i 1,9% u 2020, respektivno). Ku-

36 Alessandria et al. (2010).

37 Crowley and Luo (2011).

38 Prema saopštenju WTO (2020a), oko 80 zemalja i posebnih carinskih područja je zabranilo ili ograničilo izvoz zbog pandemije COVID-19. Spisak zemalja uključuje više od 70 članica STO. Mada je većina ovih mera opisana kao privremene mere, treba imati u vidu da ima i ograničenja koja nisu prijavljena STO. Većina mera se odnosi na medicinski materijal i opremu, a ima slučajeva njihovog širenja i na namernice. Izuzetno je važno da se spreče poremećaji globalnog lanca snabdevanja hranom.

39 Bilateralne carinske stope između SAD i Kine su porasle u proseku za 17%. Prema prvoj fazi sporazuma između ove dve zemlje iz januara 2020. predviđeno je neznatno smanjenje carinskih stopa na 16%. Posledice porasta carina ogledaju se u znatnom smanjenju trgovine između ove dve zemlje u 2019. godini. Trgovinski sukob je doveo do značajnog preusmeravanja trgovine na druge zemlje, što je prouzrokovalo reorganizaciju lanaca vrednosti u Aziji (Bekkers and Schroeter, 2020, p. 4).

40 Beck (2020), p. 73.

41 Na pad investicija takođe je uticalo ponašanje finansijskih i nefinansijskih korporacija, koje su u periodima ekspanzije koristile kredite za finansiranje špekulativnih aktivnosti (Schularick and Taylor, 2012).

42 IMF (2020, April).

mulativni gubitak globalnog BDP-a bi u 2020. i 2021., prema proceni MMF-a, mogao da iznosi oko 9 biliona dolara, što je više od BDP-a Nemačke i Japana, zajedno. Delimičan oporavak svetske privrede MMF očekuje u 2021 (uprkos višim stopama rasta, procenjuje se da će nivo BDP-a ostati ispod trenda pre epidemije koronavirusa). Ako pandemija potraje duže, rezultati rasta će biti verovatno lošiji od ovde predviđenih. Treba istaći da su ove projekcije MMF-a objavljene u aprilu 2020, kad je pandemija COVID-19 još uvek trajala u većem delu sveta, i kad su države preduzimale brojne ograničavajuće mere u nastojanju da sačuvaju ljudske živote. Dakle, projekcije su urađene u vreme kad još uvek vlada velika neizvesnost u pogledu stanja svetske privrede u momentu kad pandemija bude savladana.

▶ **TABELA 3. FONDOVE (MMF) PROGNOZE RASTA REALNOG BDP-A, GODIŠNJE PROCENTUALNE PROMENE**

	2019	2020	2021
Svet	2,9	-3,0	5,8
Razvijene zemlje	1,7	-6,1	4,5
SAD	2,3	-5,9	4,7
Evro zona	1,2	-7,5	4,7
Nemačka	0,6	-7,0	5,2
Francuska	1,3	-7,2	4,5
Italija	0,3	-9,1	4,8
Španija	2,0	-8,0	4,3
Japan	0,7	-5,2	3,0
Velika Briranija	1,4	-6,5	4,0
Kanada	1,6	-6,2	4,2
Ostale razvijene zemlje	1,7	-4,6	4,5
Zemlje sa tržištem u nastajanju i zemlje u razvoju	3,7	-1,0	6,6
Azija	5,5	1,0	8,5
Kina	6,1	1,2	9,2
Indija	4,2	1,9	7,4
ASEAN-5	4,8	-0,6	7,8

Izvor: IMF (2020, april). World Economic Outlook. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> [Pristupljeno 19.04.2020].

Snažan recesioni udar na svetsku privredu u 2020. i trgovinski konflikti u svetu mogli bi da ugroze dostignut nivo globalizacije svetske privrede. Globalni oporavak zahteva multilateralnu saradnju i međunarodnu koordinaciju, kao u vreme globalne finansijske krize iz 2008. godine. Kreditna podrška MMF-a ugroženim zemljama može doprineti da se izbegne ekonomski kolaps, pre svega siromašnih zemalja. Centralne banke širom sveta su već ublažile monetarnu politiku (smanjivanje referentnih kamatnih stopa), kako bi se osiguralo da dugoročne kamatne stope ostanu niske. Centralne banke razvijenih zemalja su aktivirale programe korišćene tokom globalne finansijske krize i kreirale nove mere, uključujući i kupovinu rizičnijih instrumenata, kao što su korporativne obveznice. Nema sumnje da će centralne banke zadržati ključnu ulogu u očuvanju stabilnosti global-

nih finansijskih tržišta.⁴³ Međutim, pošto su veliki segmenti svetske pivrede zaustavljeni tokom pandemije, fiskalna politika može odigrati ključnu ulogu u njihovom pokretanju. Razvijene zemlje će verovatno preduzeti izdašne programe javne podrške realnom i finansijskom sektoru, u cilju oživljavanja privrede.⁴⁴ Mada je virus recesije zahvatio svetsku privredu znatno pre izbijanja pandemije COVID-19, tek je koronavirus pokrenuo mašineriju velikih intervencija u svetskoj privredi, kako bi se neutralisale posledice, i iz silazne faze konjunktornog ciklusa prešlo na uzlaznu putanju. Veće učešće vlada i centralnih banaka u privredi znatno će uticati na ekonomsku klimu u svetu. Za sada je još uvek rano suditi o razmerama i dometima ovih intervencija. Stanje svetske privrede posle izbijanja pandemije moglo bi se označiti kao rovito, jer su recesioni nagoveštaji iz 2019. znatno umanjili njenu otpornost, tako da je COVID-19 samo pogurao svetsku privredu nizbrdo, i prigušio njeno funkcionisanje. Time je prisilio kreatore ekonomske politike u celom svetu da se hitno angažuju na kreiranju programa podrške za oporavak privrede i njeno vraćanje na pozitivne stope privrednog rasta. Intervencionizam u privredi širokih razmera je, kao i u vreme globalne finansijske krize 2008-2009. godine, postao tračak nade, ili već ustaljena praksa da se preseku nepovoljne tendencije, i svetska privreda vrati na staze privrednog oporavka.

7. ZAKLJUČAK

Svetska privreda je tokom 2019. godine ispoljila znake usporavanja. Ocene i prognoze očekivanog privrednog rasta i rasta svetske trgovine, koje su objavljivale istaknute međunarodne organizacije, su uzastopno revidirane na niže stope. Kao glavni razlozi ovog trenda navode se rastući protekcionizam u svetskoj privredi i slabljenje izvozne tražnje. Pri tome se malaksavanje izvozne tražnje dovodi u vezu sa protekcionizmom. Na udaru smanjene izvozne tražnje našle su se i članice EU, što je usporilo njihov privredni rast. Brojna preduzeća su smanjivala obim svoje proizvodnje u očekivanju zaokreta u trgovinskom ratu između SAD i Kine. Zahvaljujući visokoj globalizaciji svetske privrede, recesioni impulsi su se brzo prenosili između zemalja. Ovi nalazi u radu potvrđuju osnovnu istraživačku hipotezu da je recesija zahvatila svetsku privredu pre pojave epidemije koronavirusa. U takvom okruženju, svet se suočio sa pojavom pandemije COVID-19, koja je paralisisala svetsku privredu. Prognoze MMF-a i OECD-a ukazuju da umesto smanjenog rasta, u 2020. treba očekivati prelazak u negativnu zonu globalnog privrednog rasta. Slično je i sa svetskom trgovinom. Za sada je neizvesno kojim tempom će se odvijati

43 Međutim, uticaj dodatnih mera monetarne politike na tražnju može biti skroman ako se ima u vidu da su centralne banke u dugom vremenskom periodu sprovodile politiku niskih referentnih kamatnih stopa. Kejnz (2013) str. 308. je, objašnjavajući šta dovodi do krize i kako postići obnovu, smatrao da „... slom granične efikasnosti kapitala može da bude tako potpun da nikakvo izvodljivo sniženje kamatne stope neće biti dovoljno“. Ako se imaju u vidu ova Kejnzova upozorenja, mere fiskalne politike i strukturne mere mogu biti značajna podrška monetarnoj politici u oživljavanju investicija i tražnje. Oživljavanje tražnje može biti presudno za privredni rast, jer se danas svetska privreda kreće u začaranom krugu: tražnja-investicije-trgovina-produktivnost (Praščević, 2017, str. 11).

44 Brojne razvijene zemlje, uključujući Kanadu, Nemačku, Japan, Koreju i Veliku Britaniju su i pre izbijanja pandemije COVID-19 definisale neke fiskalne olakšice, kao stimulans posustaloj privredi. Prema oceni OECD (2020), dodatne stimulative mere mogu se sprovesti bez ugrožavanja održivosti duga u velikom broju zemalja, uključujući Australiju i Nemačku. Međutim, kod zemalja sa relativno visokim dugom i budžetskim deficitom, prostor za fiskalne olakšice značajno je smanjen. Za ove zemlje ostaje mogućnost da menjaju strukturu potrošnje i oporezivanja. Prema nalazima OECD (2020), neke zemlje, kao što su Brazil i Indija, morale bi da ograniče fiskalnu politiku, uključujući i kvazi-fisklane mere, što verovatno neće biti lak zadatak, imajući u vidu ekonomske posledice COVID-19.

oporavak svetske proizvodnje i trgovine u 2020., a nejasno je da li može doći do oživljavanja pandemije u jesenjim mesecima 2020. Ova rezerva se odnosi i na evrozonu, koja je najznačajniji trgovinski partner Srbije. Proizvodnja i izvoz stranih kompanija u Srbiji u značajnoj meri će zavisi od toga kakva će biti izvozna tražnja u okviru GVCs u koje su uključene. Uz pretpostavke da će pandemija biti savladana u prvoj polovini 2020, MMF prognozira globalni privredni rast u 2021. koji neće u celini nadoknaditi gubitak rasta u 2020. Prema brojnim ocenama, svet se suočava sa najdubljom recesijom u posleratnom periodu. Za sada je daleko više neizvesnosti u pogledu budućeg kretanja svetske privrede, nego pre izbijanja pandemije, tako da se sve prognoze mogu tumačiti kao kratkoročna gledanja zasnovana na polaznim ograničenjima. Za izlazak iz krize potrebno je primeniti kombinovane mere monetarne i fiskalne politike, kako bi se pomoglo preduzećima da se oporave od pandemijskog šoka. Koordinacija razvijenih zemalja, poput one iz vremena globalne recesije iz 2009, bi mogla da pruži snažne osnove za oporavak svetske privrede. Pri tome se ne sme izgubiti iz vida neophodna pomoć najsiromašnijim zemljama da izbegnu katastrofalna razaranja njihove privrede.

LITERATURA

Alessandria, G. et al. (2010), "The great trade collapse of 2008– 09: An inventory adjustment?", *IMF Economic Review*, Vol. 58, No. 2, Pp. 254-294. DOI: 10.1057/imfer.2010.10

Baldwin, R. (2016), *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalisation*, Harvard University Press, Cambridge, MA

Beck, T. (2020), "Finance in the times of coronavirus", in Baldwin, R. and Di Mauro, W.B. (eds.), *Economics in the Time of COVID-19*, Centre for Economic Policy Research, London, Pp. 73-76

Bekkers, E. and Schroeter, S. (2020), "An Economic Analysis of the US-China Trade Conflict", World Trade Organization, Geneva, Staff Working Paper ERSD-2020-04

Bergsten, F.C. and Gagnon, E.J. (2017), *Currency Conflict and Trade Policy: A New Strategy for the United States*, Peterson Institute for International Economics, Washington, D.C.

Brana, S. (2016), "International trade, FDI and growth: some interactions Introduction to the special issue", *International Economics*, Vol. 145(C), Pp. 1–6, <http://dx.doi.org/10.1016/j.inteco.2015.11.005>

Cerutti, M.E. et al. (2019), "Managed Trade: What Could be Possible Spillover Effects of a Potential Trade Agreement Between the U.S. and China?", International Monetary Fund, Washington, D.C., Working Paper No. 19/251

Crowley, M. and Luo, X. (2011), "Understanding the Great Trade Collapse of 2008-09 and the subsequent trade recovery", *Economic Perspectives*, Vol. 35, No. 2, Pp. 44-70. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1850706>

Djordjević, A. (2019), "Neuravnoteženost deviznog kursa kao potencijalni okidač protekcionističke trgovinske politike", *Ekonomске ideje i praksa*, br. 34 (septembar 2019), str. 47-60.

Duval, R. et al. (2016), "Value-Added Trade and Business Cycle Synchronization", *Journal of International Economics*, Vol. 99, Pp. 251-262. DOI: 10.1016/j.jinteco.2015.11.001

ECB (2019), *ECB staff macroeconomic projections for the euro area*, (September 2019), https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.projections201909_ecbstaff~0ac7cbcf7a.en.pdf [Pristupljeno 18.11.2019]

Fabris, N. (2018), „Da li je savremena makroekonomska teorija u krizi”, *Ekonomске ideje i praksa*, broj 30 (septembar 2018), str. 7-20.

Glas et al. (2016), "Catching up of Emerging Economies: The Role of Capital Goods Imports, FDI Inflows, Domestic Investment and Absorptive Capacity", *Applied Economics Letters*, Vol. 23, No. 22, Pp. 117–120. <https://doi.org/10.1080/13504851.2015.1054065>

Handley, K. and Limão, N. (2015), "Trade and Investment under Policy Uncertainty: Theory and Firm Evidence", *American Economic Journal: Economic Policy*, Vol. 7, No 4, November 2015, Pp. 189-222. DOI: 10.1257/pol.20140068

Top of Form

Hausmann, R. et al. (2013), *The Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity*, Puritan Press, New Hampshire <https://atlas.media.mit.edu/static/pdf/atlas/AtlasOfEconomicComplexity.pdf>. [Pristupljeno 25.04.2020]

IMF (2019), *External Sector Report*, International Monetary Fund, Washington, DC

IMF (2020), *World Economic Outlook* (April 2020), International Monetary Fund, Washington, DC

Jakubik, A. and Stolzenburg, V. (2019), "Footloose Global Value Chains: How Trade Costs Make A Difference", World Trade Organization, Geneva, Staff Working Paper ERSD-2019-11

Jiming, H. and Posen, A.S. (eds.) (2019), "US-China Economic Relations: From Conflict to Solutions", PIIE Briefing, January 2019, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC

Kejnz, M.J. (2013), *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, preveo R. Dodić, redak-tura prevoda I. Vujačić, JP Službeni glasnik, Beograd.

Li, X. et al. (2019), "Recent patterns of global production and GVC participation", *Global value chain development report 2019: Technological innovation, supply chain trade, and workers in a globalized world*, World Trade Organization, Geneva

Narula, R. and Zhan, X.J. (2019), "Using special economic zones to facilitate devel-opment: policy implications", *Transnational Corporations: Investment and Development*, Vol. 26, No. 2, Pp. 1-25. <https://doi.org/10.18356/72e19b3c-en>

Novy, D. and Taylor, A.M. (2014), "Trade and Uncertainty", Centre for Economic Perfor-mance, The London School of Economics and Political Science, London, CEP Discussion Papers, No. 1266 (May 2014)

OECD (2019), *OECD Economic Outlook*, No. 106, Vol. 2019 (2) (November), OECD, Paris

OECD (2019a), *Unleashing the Transformation Potential for Growth in the Western Balkans*, OECD, Paris

OECD (2020), *OECD Interim Economic Assessment Coronavirus: The world economy at risk* (March), OECD, Paris. [https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/7969896b-en.pdf?ex-pires=1587291984&id=id&accname=guest&checksum=1F53856FE6C9C1651D037548E3B3BD12](https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/7969896b-en.pdf?expires=1587291984&id=id&accname=guest&checksum=1F53856FE6C9C1651D037548E3B3BD12) [Pristupljeno 19.04.2020]

Posen, S.A. and Zettelmeyer, J. (Eds.) (2019), *Facing up to Low Productivity Growth*, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC

Prašević, A. (2017), „Od globalne ekonomske krize do krize globalnog kapitalizma”, *Ekonomske ideje i praksa*, broj 24 (mart 2017), str. 7-21.

Raei et al. (2019), "Global Value Chains: What are the Benefits and Why Do Countries Participate?", International Monetary Fund, Washington, DC, Working Paper 19/18

Rodrik, D. (2018), "New Technologies, Global Value Chains, and Developing Economies", National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA Working Paper 25164

Schularick, M. and Taylor, A.M. (2012), "Credit booms gone bust: Monetary policy, leve-rage cycles, and financial crises, 1870–2008", *American Economic Review*, Vol. 102, No. 2, Pp. 1029–1061. DOI: 10.1257/aer.102.2.1029

U.S. Department of the Treasury Office of International Affairs (2019), "Report to Con-gress: Macroeconomic and Foreign Exchange Policies of Major Trading Partners of the United States". <https://home.treasury.gov/system/files/206/2019-05-28-May-2019-FX-Report.pdf> [Pristupljeno 25. 04.2020]

UNCTAD (2020), "Trade and Development Report Update: The coronavirus shock: a story of another global crisis foretold and what policymakers should be doing about it", https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/gds_tdr2019_update_coronavirus.pdf. [Pristupljeno 25.04.2020]

Vardi, N. (2020), "The Coronavirus Corporate Credit Downgrades Are Here". FORBES (March 17), <https://www.forbes.com/sites/nathanvardi/2020/03/17/the-coronavirus-corporate-credit-downgrades-are-here/#3b5164a6255c> [Pristupljeno 25.04.2020]

World Bank Group and World Trade Organization (2015), *The Role of Trade in Ending Poverty*, WTO, Geneva

WTO (2019), "WTO lowers trade forecast as tensions unsettle global economy", https://www.wto.org/english/news_e/pres19_e/pr840_e.htm [Pristupljeno 5. novembra 2019]

WTO (2020), "Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy", https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm [Pristupljeno 25.04.2020]

WTO (2020a), "Export Prohibitions and Restrictions: Information note", https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/export_prohibitions_report_e.pdf [Pristupljeno 03.05.2020]
